

ith english summaries

Foder & fägring

Restaurering av minnesrika marker

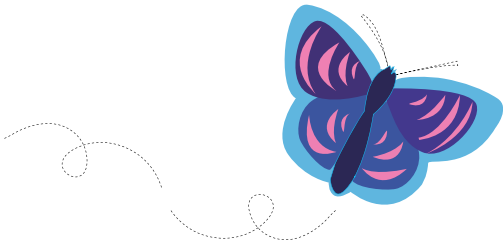
Projektledning: Länsstyrelsen Jämtlands län /Per-Olof Eriksson, Marie Berglund, Ola Ljungqvist, 063-14 60 00

Texter: Per-Olof Eriksson, Marie Berglund

Foto och illustrationer: Marie Berglund, Marie Brunsell, Per-Olof Eriksson, Stefan Hamréus, Morgan Hägglund, Martina Kluge, Dan Mangsbo, Jens Montelius Risberg, Mats Norin, Emil Salomonsson, Jenny Sander, Oscar Sävström.

Layout: Charden Reklam. **Tryck:** Elanders Sverige AB

Broschyren ges ut av Länsstyrelserna i Jämtlands, Dalarnas, Gävleborgs och Värmlands län.
För mer information, gå in på www.foderochfagring.se

För 100 år sedan behövdes gräsmarkerna för att ta foder till gårdens alla djur. Den regelbundna skötseln med slåtter och bete gav ett myller av blommor, insekter, svampar och fåglar.

Rationaliseringar i jordbruket gjorde sedan att markerna till största delen övergavs och växte igen. Endast en spillra av dessa så artrika miljöer finns kvar i dag.

Den här broschyren handlar om projekt Foder & fägring som ska restaurera några av dessa artrika marker.

Varför?

Ängar och naturbetesmarker är några av de miljöer som är hemvist för flest arter i Sverige. Från att ha funnits i hundratusentals hektar har de under större delen av 1900-talet

övergivits och vuxit igen

Foder & fägring

Minnesrika marker restaureras

Ängar och naturbetesmarker är några av de miljöer som är hemvist för flest arter i Sverige. Från att ha funnits i hundratusentals hektar har de flesta under senare delen av 1900-talet övergivits och vuxit igen. Det innebär att både växt- och djurliv och gamla kulturmiljöer hotas.

Foder & fägring är ett projekt som har till huvuduppgift att restaurera dessa sällsynta marker för att rädda de naturvärden som är på väg att försvinna. Markerna ska röjas fria från sly och sedan hävdas, det vill säga skötas, med antingen slåtter eller bete. Genom att sprida information och att utbilda entreprenörer i gräsmarksskötsel ökar förutsättningarna för att hålla markerna öppna även i framtiden.

Typiska växter i slätterängar.

Slätter ska återupptas runt Brosjön i Värmlands län.

Länen samarbetar

Projekt Foder & fägring genomförs i Jämtlands, Dalarnas, Gävleborgs och Värmlands län vilket motsvarar en fjärdedel av hela Sveriges yta.

Jämtlands län (Z)

I Jämtlands län finns 25 projektområden fördelade på länets alla kommuner. Åtgärder ska utföras på drygt 100 hektar. Här finns fäbodan från både Härjedals- och Jämtlandsfjällen, strandängar längs Ljusnan i

Ramundberget, fjällägenheter i Frostviken, mosippor i Vemdalen samt brunkullamarker och rikkärr i centrala Jämtland.

Dalarnas län (W)

I Dalarnas län ska runt 100 hektar restaureras fördelat på 22 projektområden spridda över hela länet. En viss tyngdpunkt ligger på finngårdar med mosaik av ängar och betesmarker i sydvästra Dalarna.

Projektets 62 restaureringsområden finns i Jämtlands, Dalarnas, Gävleborgs och Värmlands län.

Bland områdena finns också strandängar längs Dalälven, Siljan och Orsasjön, rikkärr och kalkrika marker i Siljansringen och tre fäbodan i fjällen.

Gävleborgs län (X)

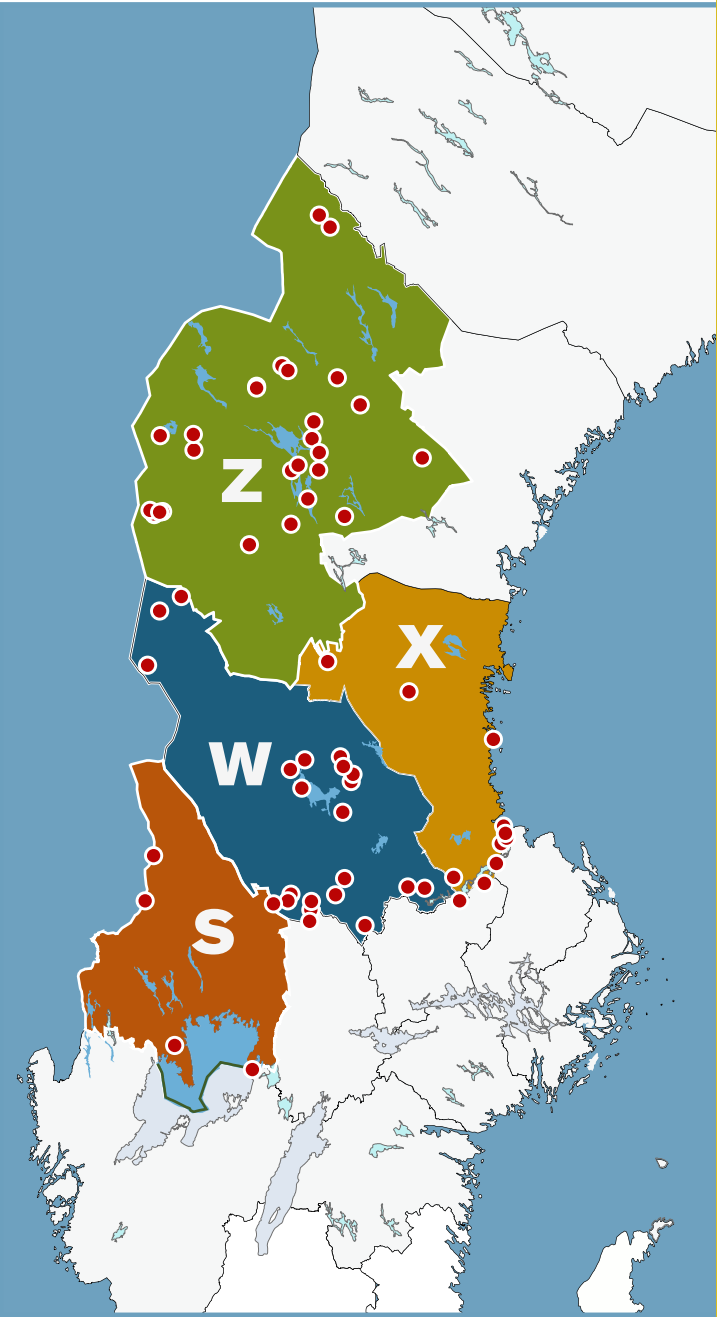
De elva områdena i Gävleborgs län har en sammanlagd areal om cirka 65 hektar. De naturtyper som tar störst plats i projektet är olika typer av strandängar vid Dalälven och Bottenhavskusten. Till detta kommer ett antal mindre rikkärr i kalkområdet i sydöstra Gästrikland, två artrika hagmarker i Gästriklands västra delar, samt myrslätter i det inre av Hälsingland.

Värmlands län (S)

I Värmlands län ska fyra projektområden om totalt 185 hektar restaureras. Två av områdena är välbevarade finngårdar vars inägomark ska restaureras. Slätterhävden av översvämningsmarker runt en grund vegetationsrik sjö ska återupptas för att ge fågellivet goda förutsättningar. Det fjärde objektet är en ekhage vid Väneren där gården har anor från 1600-talet.

FAKTA OM PROJEKTET

Projektet pågår fram till december 2014 i 62 utvalda Natura 2000-områden. Total budget är 3,4 miljoner euro. EU finansierar hälften och resten delas mellan Naturvårdsverket och de fyra länsstyrelserna i länen där projektet genomförs.

Meadow that needs to be restored.

The project

The main objective of the project Pastures and meadows in the middlemost part of Sweden is to restore grasslands in 62 selected areas. This restoration involves clearing brushwood and reintroducing grazing or haymaking in order to ensure that the valuable fauna and flora of the areas can continue to thrive. This will also help to preserve unique cultural environments for future generations.

The project will be ongoing until December 2014. The total budget is EUR 3.4 million, half of which is funded by the EU's Life programme and half by the Swedish National Environmental Protection Agency and the participating County Administrative Boards in the counties of Jämtland, Dalarna, Gävleborg and Värmland.

Restoring Ritamäki will also preserve the cultural environment of the migrated Finns, Värmland County.

Djuren betade
oftast i skogen och för att få ihop vinterfoder
slogs ängsmarkerna, starrmyrarna och
gräsbevuxna gläntor i skogarna, till och med
dikesrenarnas hö användes. Den intensiva hävden
gav en rik mångfald
av blommor, svampar, fjärilar, skalbaggar och
andra insekter

Miljöer

Det hävdade landskapet

För att kunna hålla djur året runt behövdes förr i tiden stora arealer ängs- och betesmarker. Allt som inte var åker slogs eller betades. Djuren betade oftast i skogen och för att få ihop vinterfoder slogs ängsmarkerna, starrmyrarna och gräsbevuxna gläntor i skogarna, till och med dikesrenarnas hö användes. Den intensiva hävden gav en rik mångfald av blommor, svampar, fjärilar, skalbaggar och andra insekter.

Konstgödsel började användas i jordbruket på 1950-talet och det medförde att det mesta av vinterfodret kunde odlas och slåss på närbelägen åkermark. Merparten av de hävdade gräsmarkerna lämnades till igenväxning eller planterades med skog.

Spillrorna som i dag finns kvar av det förr hävdade landskapet är några av de mest artrika livsmiljöer vi har i Sverige. De miljöer vi ska jobba med i projektet beskrivs i detta kapitel.

Innan konstgödslet

Gårdens gödsel räckte endast till att göda de små åkerlapparna för potatis och säd. Den enda tillförseln av näring till ängarna och betesmarkerna kom från

naturen självt genom bergets vittring, markens biologiska nedbrytning, vattnets transport eller eldens frigörelse. Detta kände människorna till och det styrde val av både boplatser och vilka marker som hävdades.

Hästar på bete vid Böle Fallsbjörken, Dalarnas län.

Blommande brunkullor (Gymnadenia nigra) kan ses i välhåvade kalkgräsmarker.

Mycket igenväxt strandäng vid Bredforsen, Gävleborgs län.

Unika kalkmarker

Berggrund som innehåller kalksten vittrar sönder och det bildas finkorniga och mineralrika jordar som ger en frodig växtlighet. Sköts de kalkhaltiga markerna med bete eller slåtter varje sommar skapas gräsmarker med livsmiljöer som inte finns någon annanstans. Ofta hittar man orkidéer här.

I projektet finns det kalkgräsmarker i centrala Jämtland, Siljansområdet i Dalarna och i de nordvästra och sydöstra delarna av Gävleborgs län.

Märkvärdiga rikkärr

Kärr är myrområden där växterna står i kontakt med grundvattnet. Rikkärr är kärr med högt pH-värde och stor mängd lösta mineraler som beror på den kalkstenshaltiga markens vittring. Rikkärren har en mycket speciell flora med stort inslag av orkidéer.

Den regelbundna slåttern på rikkärren resulterade i den värdefulla flora som i dag är sällsynt.

Inom projektområdet hittar vi rikkärr främst i centrala Jämtland, i sydöstra Gästrikland och i Siljansområdet i Dalarna.

Bördiga strandängar

Strandängar är naturligt öppna gräsmarker där is och översvämningar håller ris och sly borta. Vårfloden bär med sig slam som avsätts och gödslar gräsmarken. Här trivs häckande och rastande flyttfåglar. Människorna rörde sig längs och bosatte sig invid vattendragen och använde strandängarna till både slåtter och bete. När konstgödslet infördes och vattendragen reglerades förlorade strandängarna sin funktion. De övergavs och växte igen med buskar och ris.

I Foder & fägring restaureras olika strandängsmiljöer vid hav, sjöar och vattendrag.

Utmarksslåtter längs Ljusnan, Jämtlands län, 1925. Källa: Jamtlis Arkiv, fotograf; Emil Salomonsson.

Fäbodan

När betet i utmarkerna närmast gårdarna inte räckte till för de allt större djurbesättningarna, byggdes fäbodan längre bort. Där vistades kvinnor, barn och djur under sommaren och man producerade ost och smör från mjölken. Fäbodkulturen blomstrade från sent 1600-tal till slutet av 1800-talet.

Fortfarande finns levande fäbodan med djur och osttillverkning, främst i Jämtland, Härjedalen och Dalarna.

Markerna vid tretton fäbodan ska röjas och hävdas i projektet.

Finngårdar

Finngårdar etablerades i folktomma skogsområden i norra Svealand och södra Norrland under 1500-1700-talen. Det var människor från främst östra Finland

som lockades med skattefrihet om de flyttade till Sverige. Dessa så kallade svedjefinnar, med eget språk och egen kultur, brände skogsmark och odlade råg i askan som plöjts ner i marken. Efter ett antal års odling fick djuren ta över och beta. När näringen i marken avtog flyttade man till nytt ställe och satte åter eld på skogen.

Den ljusöppna, brända skogen blev livsmiljö för bland annat svedjenäva, mosippa och insekter som levde på bränd ved.

I projektet Foder & fägring ska markerna vid tio finngårdar restaureras.

VISSTE DU ATT

Skatten från inkomsterna vid försäljning av skinn, ull, ost och smör från fäbodarna bekostade till viss del krigen under 1600- och 1700-talen!

Jensvallen med Mittåkläppen i bakgrunden , Jämtlands län.

The ingenious fencing system is managing 70 hectares of horse grazing at Böle Fallsbjörken, Dalarna County.

Environments

Agriculture in this part of Sweden was previously based on animal husbandry. Almost all land around villages was managed for feeding animals, summer and winter. Coastal meadows, rich fen and calcareous grasslands were productive and very valuable hayfields. In the summer months the animals grazed in the woods surrounding the farms. In order to improve their living conditions, people looked for opportunities for having more animals per farm.

Grazing in the woods and in mountain valleys beyond the farm's immediate vicinity was made possible through the use of "fäbodar", or summer pastures. Between the 16th and 18th centuries, Finns came to Sweden. They settled in the then uninhabited forest areas. They set fire to the forests, in order to cultivate rye in the ashes and to improve the pasturage for their animals.

Due to changes in agriculture, only a fraction of these environments remain, and some of these are included in Pastures and meadows in the middlemost part of Sweden.

Entrance to Finns' settlement Ritämäki, Värmland County.

Träd och buskar

skuggar ängsfloran och glesar ut grästäcket vilket bjuder in andra, mer högväxta arter som stormhatt, tuvtåtel, midsommarblomster och älgört. Dessa

konkurrerar ut

den lågvuxna ängsfloran

Från ord till handling

Projektets åtgärder

Genom att inventera arterna i våra områden och studera historiska kartor kommer vi att kunna anpassa restaureringarna till den typ av hävd som tidigare använts. Här beskrivs det vi ska göra i projektet.

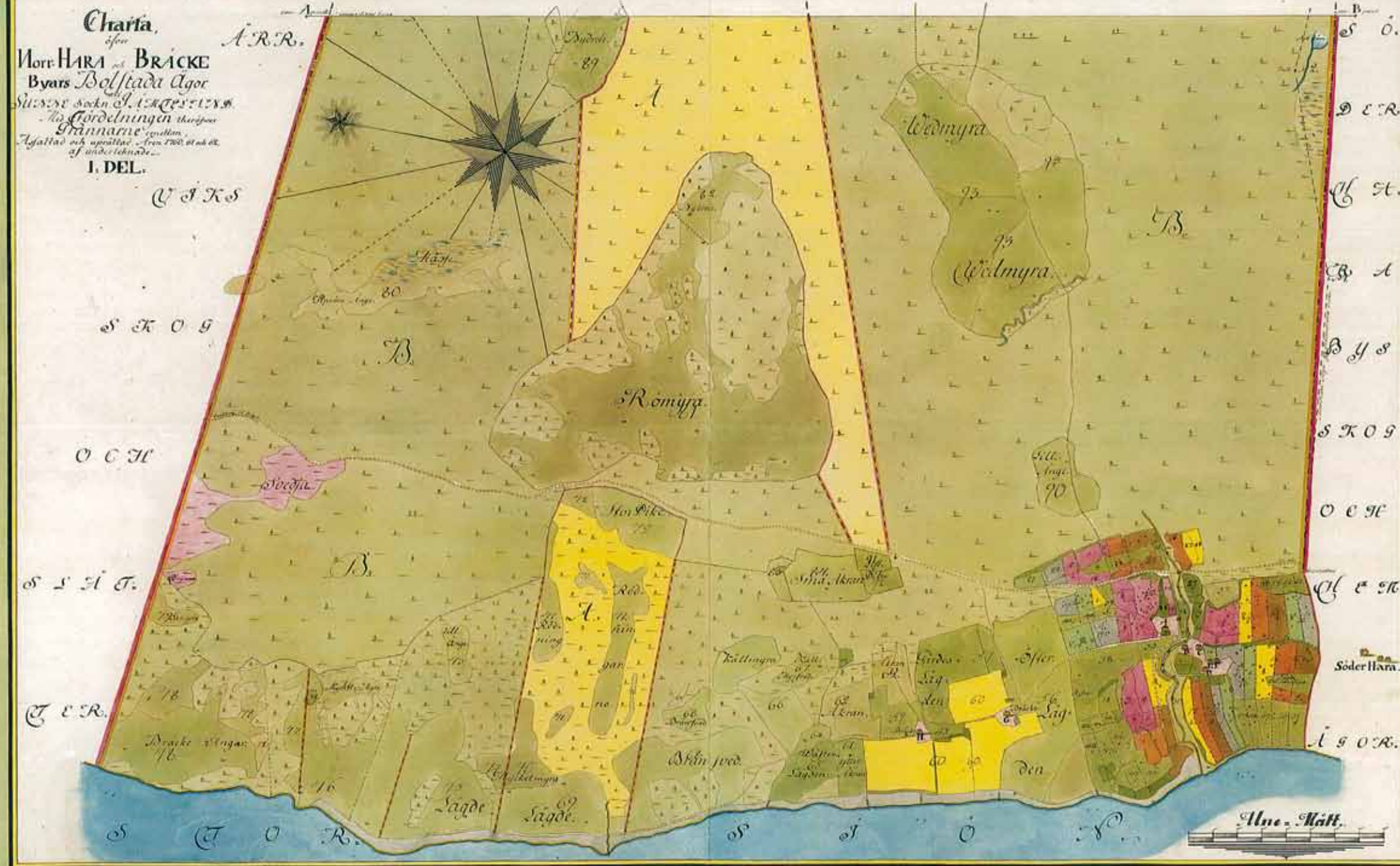
Röjning, gallring

Den första och vanligaste åtgärden vid restaureringen är att röja bort sly och ris, ibland även stora granar och andra träd.

Träd och buskar skuggar ängsfloran och glesar ut grässvålen vilket bjuder in andra, mer högväxta arter som stormhatt, tuvtåtel, midsommarblomster och älgört. Dessa konkurrerar ut den lågvuxna ängsfloran. Buskar hindrar även effektiv slåtter.

Restaurering genom bränning av gräs.

Historiska kartor är till hjälp i arbetet med restaurering.
Hara by, Jämtlands län.

Markrestaureringar

Om tidsperioden utan hävd är lång ligger ett tjockt lager förna, det vill säga gammalt gräs och gamla löv, på marken. Tuvor växer också till sig. Det gör grässvålen gles och motarbetar ängsfloran. Förna och tuvor bör tas bort, vilket kan ske genom räfsning, vårbränning och med drastiska metoder som fräsning av tuvor och stubbar.

För att motverka ymniga uppslag av sly och mindre önskade växter efter röjning och avverkning, är det viktigt att bete eller slåtter återupptas i markerna.

FAKTA ÅTGÄRDER

Målet är att cirka 370 hektar igenväxta slåtter- och betesmarker ska röjas och att bete eller höslåtter ska återupptas på närmare 400 hektar. Dessutom ska cirka 20 kilometer hägn sättas upp och en mängd olika redskap köpas in. Totalt berörs närmare 1 350 hektar av olika åtgärder.

Betande djur är viktiga vid restaurering och skötsel av gräsmarker.

Investering av breda traktorband möjliggör restaurering runt Brosjön, Värmlands län.

Nya maskiner

För att möjliggöra skötsel inom och efter projektet ska en mängd maskiner köpas in. Maskinerna ska användas till slåtter och höhantering. Inom projektet ska även ny teknik testas. Ett exempel är en bandgående traktor för skötsel av de stora, blöta strandängarna runt Brosjön i Värmlands län.

Hägn

För att underlätta djurhållningen i områdena är uppsättning av staket en enkel men viktig åtgärd. I huvudsak finansierar projektet elstängsel, men i välbevarade kulturmiljöer kan trögärdesgårdar vara ett bättre alternativ.

Söka och utbilda entreprenörer

En viktig del av projektet är att säkerställa fortsatt skötsel av de områden vi restaurerar. Generellt kan sägas att områdena ofta ligger lite avskilda och det är svårt att hitta vare sig entreprenörer eller betesdjur.

Genom att arrangera kurser och seminarier om hur man restaurerar och sköter gräsmarker hoppas vi kunna hitta intresserade entreprenörer och markägare.

Spänger, skyltar och fågeltorn

Några av områdena som restaureras är viktiga för friluftsliv. För att förbättra upplevelsen för besökarna och sprida information bygger vi spänger och sätter upp informationstavlor.

Motormanuell slåtter.

Construction of footbridge for wheelchairs at Vackermýren, Jämtland County.

Project actions

The aim is for approximately 370 hectares of overgrown hayfields and pastures to be cleared and for grazing or haymaking to be reintroduced on almost 400 hectares. In addition, approximately 20 kilometres of fencing is to be erected and a variety of tools purchased. Inventories and historical maps are to be used to adapt the restoration to earlier models of management and to the needs of the plants and animals.

Training and contracting of new contractors will be undertaken in order to create long-term solutions for management of the land. In areas that have a high number of visitors, initiatives must be undertaken to promote outdoor life by means of signs, brochures, walkways and bird-watching towers.

Clearing of juniper.

Syftet är att
bevara
de naturtyper och arter
som områdena hyser för
framtida
generationer

Natura 2000 och Life+

Naturskyddade områden i EU

Alla områden som restaureras i projektet Foder & fågring är så kallade Natura 2000-områden. Natura 2000 är Europeiska unionens nätverk av särskilt värdefulla naturområden. Syftet är att bevara de naturtyper och arter som områdena hyser för framtida generationer.

Life+

Life+ finns till för att stötta EU:s miljöpolitik och Natura 2000. Här kan företag, organisationer och myndigheter i EU:s medlemsländer söka pengar för olika miljöprojekt. Under perioden 2007–2013 ska cirka 20 miljarder kronor delas ut till olika miljöprojekt runt om i EU.

Foder & fågring är ett projekt som delvis finansieras av Life+.

Läs mer om Natura 2000 och Life+ på www.foderochfagring.se

Naturskyddad strandäng vid Bredforsen, Gävleborgs län.

River meadow at Ljusnan, Härjedalen.

Natura 2000

All the areas being restored within Pastures and meadows in the middlemost part of Sweden are known as Natura 2000 sites. Natura 2000 is the European Union's network of especially valuable nature areas. At these sites, the habitats and the species that live there must be preserved for future generations.

Life+

Pastures and meadows in the middlemost part of Sweden is a project that is partly funded by the Life+ programme. Life+ exists to support the EU's environmental policy and Natura 2000.

Species typical for meadows.

Ängssvampar som till exempel Blodvaxskivling är beroende av regelbunden slåtter eller bete för att trivas.

Läs mer

Vill du veta mer om projekt Foder & fägring kan du besöka vår hemsida. Där finns förutom information om projektets aktuella aktiviteter, områdesbeskrivningar och restaureringsplaner till alla 62 områdena, kontaktuppgifter till alla fyra länen och tips på länkar till ytterligare läsning om naturvård.

www.foderochfagring.se

Postadress: 831 86 Östersund

Besöksadress: Residensgränd 7

Telefon: 063-14 60 00

jamtland@lansstyrelsen.se

www.lansstyrelsen.se/jamtland

www.foderochfagring.se

Länsstyrelsen
Jämtlands län

Länsstyrelsen
Gävleborg

Länsstyrelsen
Värmland

LÄNSSTYRELSEN
DALARNAS LÄN

